

FIGYELŐ

Kurrens szakbibliográfiánk helyzete. A magyar kurrens szakbibliográfiák jelenlegi helyzetének felmérése, különösen most, amikor az Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet (1961. szeptember 18—20) bizottságainak referátumai és az ezek alapján kialakult viták anyaga is rendelkezésünkre áll, látszólag nem nehéz feladat.

Valójában azonban az értekezlet a kurrens nemzeti szakbibliográfia problémái közül mindössze egynek megoldására vállalkozott, és — amint azonnal látni fogjuk — ez is olyan kérdés volt, amelynek megválaszolása után körülbelül ugyanott tartunk, mintha a kérdés fel sem vetődött volna.

A szakbibliográfiai bizottság tárgyalási alapokmányaiul szolgáló referátumok¹ az alábbi megállapításokból indultak ki: 1. A kurrens magyar szakbibliográfia iránt a természettudományok és a műszaki tudományok szakemberei és dokumentalistái alig mutatnak érdeklődést (hiszen számukra elsősorban a nemzetközi irodalomnak van jelentősége), a hazai anyag nyilvántartását inkább csak a külföld tájékoztatása céljából tartják szükségesnek. 2. Bár a társadalomtudományok területén a nemzeti szempont fokozottabb hangsúlyt kap, mint a természettudományok esetében, sőt egyes kifejezetten nemzeti tárgyú tudományoknál döntő jelentőségű, a társadalomtudományok nagy részének történeti jellege és megalapozottsága következtében a kurrens bibliográfia mégis háttérbe szorul a retrospektív feltárás mögött. 3. A kurrens magyar szakbibliográfia, ha nem is elégíti ki elsődleges szükségleteket, több szempontból mégis nélkülözhetetlen. Mindebből a referátumok azt a téves következtetést vonták le, hogy a kurrens magyar szakbibliográfiák jelenlegi formái teljesen feleslegesek mind a természet-, mind a társadalomtudományok területén, hiszen van kurrens nemzeti bibliográfiánk, márpedig „mindennemű külön kurrens szakbibliográfiai tevékenység, mely nem terjed túl az anyag egyszerű lajstromozásán, megengedhetetlen párhuzamosságot, a munkaerő és az anyagi eszközök vétkes pocsekölését jelenti.”² Az említett referátumok készítői természetesen tudatában voltak annak, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia és a Magyar Folyóiratok Repertóriumja jelenlegi formájában nem teszi lehetővé a hazai szakirodalom áttekintését, de úgy gondolták, hogy e kiadványok rendszerének megfelelő átszervezése, a feldolgozott művek körének lényeges kibővítése, a közreadás formájának gyökeres megváltoztatása után képes lesz a kurrens szakbibliográfia szerepének betöltésére is.

A referátumok felvetette problémákról folytatott vita során ezzel merőben ellentétes, lényegében egyhangú állásfoglalás kristályosodott ki. A felszólalók kifeje-

¹ *A szakbibliográfiai munkabizottság referátumai és vitatézisei :*

a) SZÉKELY S.: *A természettudományi és alkalmazott tudományi szakbibliográfiák néhány kérdése.* — 1. függelék. KÁROLYI Zs.: *A műszaki szakbibliográfiák néhány kérdése.* — 2. függelék. TORDAYNÉ PÁTER E.: *A mezőgazdasági szakbibliográfiák helyzetéről.*

b) SZENTMIHÁLYI J.: *A társadalomtudományok szakbibliográfiájának néhány kérdése.*

² *I. m.* 1. függelék. 13. l.

tették, hogy a szakbibliográfiák nem utalhatók a nemzeti bibliográfia körébe, ezeknek az OSzK nem lehet gazdája, mert nem rendelkezik megfelelő számú szakemberrel (HARASZTHY Gyula); a szakbibliográfia akár kurrens, akár retrospektív, nem alkalmazhatja az ETOt, a határterületek, rokontudományok anyagára is szüksége van (NAGY Lajos, WALDAPFEL Eszter); a különböző tudományok sajátos igényeit csak a külön megjelentetett szakbibliográfiák képesek figyelembe venni (RÓZSA György); a nemzeti bibliográfiának nem válna javára, ha harmad- vagy negyedrendű anyaggal terhelné magát, a túlzott bőség és differenciáltság csökkentené használhatóságát (WALDAPFEL Eszter); a nemzeti bibliográfiának törekednie kell ugyan anyagának bővítésére, de a különféle kiadvány-fajtákat (könyvek, cikkek, hungarica-anyag stb.) egymástól elkülönítve kell feltárnia *leíró* jelleggel, a szakbibliográfiának viszont együtt, *tartalmi*, sőt *értékelő* feltárást nyújtva (FÜGÉDY Péterné).

A vita után tehát körülbelül ott tartunk, ahol előtte: megállapítást nyert, hogy szükség van a tudományáganként elkülönítve, önállóan vagy szakfolyóiratokban rendszeresen közzétett kurrens szakbibliográfiák hálózatára.

Arról azonban alig esett szó, vajon a már meglevő ilyen bibliográfiák mennyiben alkalmasak feladatuk betöltésére, milyen irányban és milyen módszerekkel lehetne tökéletesíteni őket, milyen új bibliográfiákra volna szükség a hálózat teljesebb tétele érdekében, és milyen intézkedéseket kellene hozni a bibliográfiákat készítő, illetve közzétevő intézmények kiépítésére? Ezeknek a kérdéseknek megválaszolásához az első előkészítő lépés az adott helyzet felmérése és rövid kritikai áttekintése, ez az, amire az alábbiakban kísérletet kívánunk tenni.

* * *

Közismert tény, hogy a társadalomtudományok irodalmának *nemzetközi* feltárása, bár az utóbbi években számos hasznos kezdeményezés történt, jóval szegényesebb, mint a természettudományoké. Ez a körülmény a társadalomtudományok esetében még fokozottabb felelősséget ró a kurrens szakbibliográfiák készítőire és a szakfolyóiratok szerkesztőire: az ő munkájuknak kell pótolni a hiányokat. További nehézséget jelent a társadalomtudományi anyag fokozott változatossága, szétszórtsága. A társadalomtudományok kutatója számára ui. különösen fontos, hogy könnyen figyelemmel kísérhesse saját tudományágának irodalmán kívül számos rokontudomány irodalmát is.

A történéssz pl. semmiképpen sem léphet fel azzal az igénnyel a történettudományi bibliográfiával szemben, hogy az tárja fel számára a néprajzi, antropológiai, jogi, közgazdasági, földrajzi stb. folyóiratokban publikált, de történeti vonatkozásai miatt számára mélkülözhetetlen anyagot is. Az egyetlen megoldás: az illető tudományágak könnyen hozzáférhető, rendszeresen, mindig azonos helyen közzétett kurrens bibliográfiája.³

A hazánkban jelenleg több-kevesebb rendszerességgel megjelenő bibliográfiák színvonala nem egyforma, és — ami a legfontosabb — nagy eltéréseket mutat az anyag feltárásának mértéke.

Önálló kiadványként lát napvilágot a *Magyar pedagógiai irodalom*, az Országos Pedagógiai Könyvtár gondozásában. Az 1959. évi anyag még 6 füzetből állt (1—4. füzet: a folyóiratcikkek negyedévi kumulációi, 5. füzet: önálló kiadványok, 6. füzet:

³ Ld. erről KYLE, Barbara: *Some further considerations on the application to social science material of up-to-date methods of bibliographical control and information retrieval*. Journal of Documentation. 1958. 4. no. 190—1. l., és U.A.: *Current documentation topics and their relevance to social science literature*. Revue de la Documentation. 1957. 3. no. 107. l.

név- és szakmutató az 1—5. füzethez). Az 1960. évi anyagot már kevésbé, mindössze 3 füzetre aprózták fel (1—2. füzet: folyóiratcikkek félévenként, 3. füzet: önálló művek és mutatók). Véleményünk szerint a könyvek és folyóiratcikkek szétválasztása mindenképpen indokolatlan, árt a bibliográfia használhatóságának. A kutató, tudós, könyvtáros stb. szempontjából közömbös, hogy az őt érdeklő témáról cikk, tanulmány vagy könyv jelent-e meg, számára az a fontos, hogy valamennyit együtt találja meg. A könyvek és folyóiratcikkek szakcsoportosítása lényegében azonos, az ismétlés helypazarlást is jelent.

Teljesség tekintetében is van még számon kérni valónk: csak a hazai kiadványokat veszi figyelembe, a külföldi magyar vonatkozású irodalom elvész a kutató számára. Nem tartalmazza a bibliográfia a napilapok sokszor elsőrendű jelentőségű anyagát, a nem pedagógiai tárgyú tankönyveket, a felsőfokú oktatás irodalmát pedig csak hiányosan.

A magyar közgazdasági művek bibliográfiája önálló kiadványban jelenik meg az MTA Közgazdaságtudományi Intézete Könyvtára és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára közös kiadásában, sajnos, a teljesség alapvető igénye nélkül. A 14 szakcsoportban közzétett jegyzék csak az önálló műveket tartalmazza, hiányoznak belőle a folyóiratok, heti- és napilapok cikkei, az egyetemi jegyzetek, a sokszorosított kiadványok legtöbbje. Jelenlegi formájában a *Magyar Nemzeti Bibliográfiájában* is megtaláljuk ugyanezt.

Tárgykörét tekintve szűkebb, anyaggyűjtés szempontjából azonban már kielégítőbb a *Tergazdasági, statisztikai és számviteli bibliográfia*. Eredetileg retrospektív jegyzékként indult, első kötete (1955) az 1945—1953 között publikált anyagot tartalmazza, második kötetével azonban átlépett a kurrens bibliográfiák sorába. Sajnos lemaradása oly nagy, hogy az említett második kötetet (az 1954. év anyaga 1956-ban jelent meg) mindmáig nem követte újabb. Ez is csak a magyar nyelvű könyv- és cikkanyagot tárja fel, de kiterjeszkedik a napilapok cikkeire is. Az első kötet néhol túl tág szakcsoportjai megnehezítik a használatát, ezen sokat segít a második kötethez csatolt — még mindig nem elég részletes — tárgymutató.

Egyike legjobban szerkesztett kurrens szakbibliográfiáinknak az *Állam- és jogtudományi bibliográfia*. A hazai kiadványokon kívül a külföldi magyar vonatkozású irodalmat is feltárja, legalábbis ami a könyveket és folyóiratcikkeket illeti. A sokszorosított formában megjelenő művek közül is megtaláljuk benne az egyetemi jegyzeteket, a jogszabálygyűjteményeket, a kandidátusi értekezéseket és a bibliográfiákat. A heti- és napilapokra nem terjeszkedik ki. Utolsó kötete két év anyagát (1958—59. Bp. 1961) öleli fel, és névmutatót tartalmaz az 1945—1959. évi füzetekhez. Sajnálatos, hogy sem összesített, sem a legújabb füzet anyagában eligazító *tárgymutató* nem készült, pedig helyes kezdeményezésként az 1945—51. évi és az utolsó előtti, 1956—57. évi füzetekben megtaláltuk. Mindezek ellenére a jogtudomány bibliográfiai problémái megoldottnak tekinthetők.

A *Művészettörténeti Értesítő* rendszeresen közli a *Magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiáját*. Az 1958. évi gyűjtés az 1959. évi 2—3. számban, az 1959. évi az 1960. évi 2. számban jelent meg, vagyis minden lemaradás nélkül. Felsorolja — megfelelő szakcsoportosításban — a napilapok cikkeit és a külföldi szerzők magyar folyóiratokban és más gyűjteményes művekben megjelent tanulmányait is. A külföldön közzétett magyar vonatkozású anyag nem szerepel benne.

Az irodalomtörténeti bibliográfia hiánya különösen fájdalmas, hiszen évtizedeken át rendelkezésünkre állt. A Kozocsa Sándor szerkesztésében megjelenő és sokat vitatott mű részletes elemzésére itt nincs szükség. Reméljük, a most megjelent kötetet (1956—57. év, 1961) gyors egymásutánban követi majd a többi, de reméljük azt is, hogy ha a jövőben ismét több év anyagát egy kötetben közlik, akkor a kumuláció elemi szabá-

lyait betartják, és nem külön-külön, egymástól függetlenül kapjuk egy-egy év címeit, mint a legutóbbi kötetben.

Ezzel kapcsolatban meg kell emlékeznünk irodalomtörténeti folyóirataink bibliográfiai tevékenységéről. Ezeknek a folyóiratoknak módjukban állott volna több szempontból pótolni azt a hiányt, amelyet a magyar irodalomtörténeti bibliográfia immár négyéves kiesése okoz. Ezt sajnos nem tették meg. Az *Irodalomtörténet* c. folyóirat nem fektetett súlyt erre a kérdésre. Olyan bibliográfiai összeállítások jelentek meg benne, mint például a *Rokontudományok folyóiratainak magyar irodalomtörténeti vonatkozású írásai 1958-ban.* (1960. 4. sz.) Ez bár teljességre törekszik, aligha elégít ki tényleges szükségleteket, nélküli ugyanis a kurrens szakbibliográfia valamennyi lényeges kritériumát: 1. nem kurrens, mert bár az 1957. év anyaga is megjelent, de nem az *Irodalomtörténetben*, hanem az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (1958. 4. sz.). Márpedig a kurrens összeállításoknál igen fontos, hogy rendszeresen és azonos helyen lássanak napvilágot. 2. nem szakbibliográfia, nem egy meghatározott tudomány szak teljes irodalmát kívánja feltárni, hiszen a kimondottan irodalmi és irodalomtörténeti folyóiratok anyagát kizárja gyűjtőköréből, az önállóan megjelent műveket nem veszi fel. 3. nincs semmiféle elfogadható szakrendszere, a cikkek a feldolgozott folyóiratok tudományága szerint csoportosítja, ahelyett, hogy a cikkek tárgya szerint rendszerezné őket. A *Magyar jakobinusok iratairól* közzétett ismertetés a *Könyvtartudomány, levéltárügy „szak”*-ba került, mivel történetesen a *Levéltári Közleményekben* jelent meg; SZERB Antal *Magyar irodalomtörténetének* ismertetése a *Társadalomtudomány* fejezetbe került, mert a *Valóságban* tették közzé; BABITS világirodalomtörténetéről a *Pedagógia* szakban találunk irodalmat, pusztán azért, mert a *Köznevelés* közölte a cikket.

Azt hiszem, nyugodtan elmondhatjuk, hogy a társadalomtudományi folyóiratok tartalomjegyzékének válogatott kinyomtatására semmi szükség, különösen ilyen nagy késéssel (az 1957-i anyag esetében másfél, az 1958-inál két év!). A bibliográfia ma már ennél sokkal többet jelent, a vele szemben támasztott követelmények jóval magasabbak.

A legutóbbi időkhöz a világirodalom problémáival foglalkozó hazai irodalom alig részesült figyelemben. Ma már rendszeresen megjelenő kurrens bibliográfia tartja nyilván *Világirodalmi tanulmányok* címmel a *Világirodalmi Figyelő* hasábjain. Az 1955. év anyaga még a *Filológiai Közönyben* jelent meg (1956. 3. sz.), az 1956. évi az *Irodalmi Figyelőben* (1957. 4. sz.), ezután sajnálatos időbeli szünet következett, és az 1957. évi anyag közreadásakor már két éves lemaradás mutatkozott (*Világirodalmi Figyelő*. 1959. 1. sz.), amelyet azóta sem sikerült csökkenteni (1958. év anyaga: *Világirodalmi Figyelő* 1960. 1. sz.). A bibliográfia a Magyarországon magyar vagy idegen nyelven megjelenő könyveket, cikkekét, számottevőbb könyvismertetéseket öleli fel, két legfontosabb napilapunk és irodalmi hetilapunk anyagának figyelembevételével. Külföldi szépirodalmi művek fordításainak elő- és utószavai is bekerülnek, hiba azonban, hogy nincs feltüntetve az elő-, illetve utószavak terjedelme, vagyis a lapszám: mettől meddig található az illető kötetben. Helytelen az is, hogy a most említett elő- és utószavak, valamint az ismertetések írójuk neve alatt kapnak helyet a betűrendben. Helyesebb volna az általános bibliográfiai gyakorlatnak megfelelően az ismertetett mű szerzőjének neve alatt besorolni.

A *magyar irodalom külföldön* c. fejezet féllábú és félkarú óriás: a hazai anyagot repertorizálja, a külföldit nem! Ez azt jelenti, hogy idegen nyelvekre fordított szép-irodalmunkról csak saját folyóirataink másodlagos cikkei kapjuk meg, az eredeti reagálás elvész számunkra. Ha valahol, itt igazán fontos volna a hungaricák nyilvántartása!

A *Világirodalmi Figyelő* másik bibliográfiai rovata *A szomszéd államok magyar irodalmi folyóiratainak . . . irodalomtörténeti repertórium*a (1958. évi anyag: 1959. 3—4. sz., 1959. évi: 1961. 2. sz.), amely a magyar- és világirodalomtörténeti cikkeket egyaránt

reptorizálja. Más kérdés azután az, hogy erre az összeállításra egyáltalán szükség van-e? Anyaga kétségtelenül hungarica, és mint ilyen részben a magyar irodalomtörténeti, részben a világirodalmi bibliográfia körébe tartozik. Nem fogadható el az az ellenvetés, hogy a múltban a *Magyar irodalom bibliográfiája* nem tartalmazta ezt az anyagot, és a kurrens összeállítás e hiány pótlására törekedett. Ha valamilyen hiány pótlására szükség lett volna, akkor az a magyar irodalmi bibliográfia pótlása, nem pedig egy nem létező bibliográfia hiányainak pótolgatása. Egyébként a *Világirodalmi tanulmányok 1957 (Világirodalmi Figyelő 1959. 1. sz.)* igen helyesen ugyanerre az álláspontra helyezkedett, amikor függelékként közölte Magyarországon megjelent műveken kívül a szomszédos országok magyar nyelvű folyóiratainak világirodalmi tanulmányait is. Sajnos, ez egyszeri kísérlet maradt, a következő év világirodalmi bibliográfiájából ismét hiányoznak a külföldi magyar tanulmányok, annál is inkább, mivel már valamivel korábban megjelentek *A szomszédos államok . . . c.* bibliográfiában, amire semmi szükség nem volt.

A külföldi magyar vonatkozású irodalom feltárását több ízben számon kértük az eddigiek során. Ennek a követelménynek is eleget tesz jelenleg legteljesebb szakbibliográfiánk, az *Index Ethnographicus*ban megjelenő éves néprajzi bibliográfiai összeállítás, amely elsősorban éppen a teljességre törekvés elvének mind fokozottabb érvényesítésével tűnik ki. Nemcsak a magyar könyv- és folyóiratanyagra terjeszkedik ki, hanem a hazánk népeiről külföldön, külföldi folyóiratokban megjelent közleményekre is, felsorolja a külföldi szerzők Magyarországon megjelent műveit akár eredetiről, akár fordításról van szó. Analitikus leírást ad a gyűjteményes munkákban közzétett tanulmányokról, sőt kivételesen nyilvántartja a hírlapok és népszerű kiadványok közleményeit is. Szakbeosztása mintaszerű, az összetett tematikájú publikációkat, amelyek több szakcsoportba is beleillenek, utalószámok tárják fel. Ezek az elvek mintául szolgálhatnának többi szakbibliográfiáinknak is.

A Századokban lát napvilágot *A Magyarországon megjelent történeti munkák jegyzéke*. Periodicitásával nincs baj, szakbeosztása is megfelelő, azzal azonban nem érthetünk egyet, hogy a *Marxizmus—leninizmus* önálló csoportként szerepel benne, hiszen a felsorolt történeti művek túlnyomó többsége marxista szemléletű a többi fejezetben is. Az e csoportban közölt művek egy része nyilván azért nem került valamelyik történeti szakcsoportba, mert *nem* tartozik a történettudomány körébe, viszont ebben az esetben nincs is helye a történeti bibliográfiában, felesleges, nyugodtan elhagyható. A munkásmozgalommal kapcsolatos írások pedig a megfelelő szakcsoportba sorolandók be.

Nézetünk szerint érdemes volna az egyes időrendi csoportokon belül különválasztani a tulajdonképpeni történeti feldolgozásoktól *a)* a forráskiadványokat és *b)* a segéd-, illetve rokontudományok anyagát (így a könyv- és könyvtártörténeti műveket is).

A legfőbb hiba itt is az anyaggyűjtés körének viszonylag szűk volta. Már a jegyzék címe is kimondja, hogy csak a Magyarországon megjelent műveket veszi figyelembe, a külföldön megjelenő, a magyar történelem kutatói számára nélkülözhetetlen magyar vonatkozású cikkeket, könyveket nem. De a magyarországi anyag sem mondható teljesnek. Hiányoznak a napilapok jelentős cikkei, a recenziók, a sokszorosított formában megjelenő anyag nagy része, és — érthetetlen módon — hiányoznak azok a folyóiratcikkek is, amelyek a *Századokban* jelentek meg.

Azt a folyóiratot, amelyben a kurrens bibliográfia megjelenik, nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ezt semmi sem indokolja, a *Voproszű Pszichologii c.* folyóiratban megjelenő *Ukazatel' literaturü po pszichologii* éppúgy felveszi a számára helyetadó folyóirat cikkeit, mint számos hazai kurrens jegyzékünk.

Ismét szakfolyóirat, az *Archeológiai Értesítő* publikálja a *Magyar régészeti irodalom* kurrens jegyzékét. A gondos összeállítás évenként, példás gyorsasággal lát nap-

világot (az 1958. év anyaga az 1959. évi 1. számban, az 1959. év anyaga az 1960. évi 1. számban stb.). Felöleli a könyveken, folyóiratcikkeken, gyűjteményes művek anyagán kívül a recenziókat, külföldi művek magyar ismertetését is.

Ennek a bibliográfiának az ismertetése során kell megemlítenünk egy látszólag nem főbenjáró, de végeredményben fontos problémát, és pedig az egyöntetűség, a formai szabályok betartásának kérdését. Ha akár tudományos folyóiratainkban, akár önállóan megjelenő kurrens szakbibliográfiáinkat összehasonlítjuk, azonnal szembetűnik egy tény: sokuk túlságosan ötletszerűen készül, a szakemberek vagy nem ismerik egymás bibliográfiai munkáját, vagy ha igen, mereven ragaszkodnak saját nem mindig tökéletes módszerükhöz. Az összeállítók egyes esetekben kiváló szakemberek ugyan, de nem eléggé járatosak a bibliográfiai munkában. Ma, amikor a szabványosítás előnyeit egyre több területen ismerik fel, amikor már a folyóiratok külső formájának, kiállításának szabványosítása is napirendre került világszerte,⁴ megengedhetetlen a bibliográfiai szabályok ötletszerű alkalmazása, a kiadott szabványok teljes semmibevevése.

Mindezt nem azért mondtuk el itt, mert a felsorolt hibák mind megtalálhatók a *Magyar régészeti irodalomban*, vagy mintha ebből a szempontból ez volna a „legvétekebb” jegyzék. Szó sincs erről. Ellenkezőleg, azt akarjuk megmutatni, hogy még egy jól szerkesztett bibliográfia számára is milyen tehertételt jelent a fentiek figyelmen kívül hagyása. Formai hibából ui. teljes értelmetlenség származhat. Jó példa erre a következő: a *DIÓSZEGI Vilmos* könyvéről írt recenziókat így sorolja fel a régészeti bibliográfia (1960. 1. sz.): „*rec. Ákos Károly : Valóság 1959:2. 106—107. László Gyula : ibid.*” Ez azt jelentené, hogy *LÁSZLÓ Gyula* recenziója a *Valóságnak ugyanazon a két lapján olvasható*, amelyen *ÁKOS Károly* hasonló tárgyú ismertetése. Nem valószínű, hogy a két cikket egymásra nyomtatták volna, így csak egy magyarázat lehetséges: *LÁSZLÓ Gyula* neve alatt kell keresnünk a kérdéses művet, mert nem egyszerű recenzióról van szó, hanem *DIÓSZEGI* könyve kapcsán új adatokat nyújtó értekezésről. Helyesen így szólt volna az utalás: „*ld. még: László Gyula.*”

Az utalásokkal egyébként is baj van, nem kellő gondossággal készültek. A „Középkor” csoportban pl. ezt olvassuk: „*Császár László ld. Gergelyffy Gábor*”. *GERGELYFFY Gábor* neve azonban nem szerepel sehol. Van *GERGELYFFY András*, azt viszont nem tudjuk megállapítani, mi az összefüggése *Császár Lászlóval*, mire vonatkozik az utalás? *HENSZLMANN Imréről* ismét *GERGELYFFY Gáborhoz* utasít a bibliográfia (1960. 1. sz.). Furesák és helytelenek az ilyen utalások: „*Entz Géza vide: Csemegi József Gerő László.*” (1960. 1. sz. 119. l.). Ne sajnáljuk az írásjeleket (helyesen: *Entz Géza ld: Csemegi József, Gerő László*) és ne keverjük a magyart (*ld.*) szükségtelenül idegennel (*vide*). Még egy „apróság”: idegen nevek elemeinek megfordítása esetén vessző teendő: tehát nem „*Dölger Franz*” (117. l.), még kevésbé „*Dölger Franz*” (118. l.), hanem „*Dölger, Franz*”, illetve a második esetben szükségtelen a sorrend megváltoztatása, maradjon csak „*Franz Dölger*”.

A magyar munkásmozgalom történetéről szóló cikkek jegyzékét a *Párttörténeti Közleményekben* teszik közzé. A jegyzék nagy érdeme, hogy a napilapok cikkei is szerepelnek benne, nagy hátránya, hogy mivel *csak* a cikkekkel foglalkozik, töredékes.

Ugyanezeket a kifogásokat mondhatnánk el a *Népművelési Értésítő* bibliográfiai rovatáról (*A hazai lapokban és folyóiratokban megjelent jelentősebb népművelési jellegű cikkek, tanulmányok jegyzéke*).

A Magyarországon megjelenő hadtörténelmi irodalom anyagát a *Hadtörténelmi Közlemények* közli. Hiába öleli fel a napilapok anyagát is, a külföldi közlemények nélkül nem tekinthető teljesnek.

⁴ *Uo.* 110. l.

Kissé szegyenkezve kell megvallanunk, hogy saját tudományágunk bibliográfiai nyilvántartása nincs megoldva. A *Magyar Könyvszemle Hazai könyvtartudományi irodalom* rovata csak az önállóan megjelent műveket közli, a cikkeket és a gyűjteményes munkákban közzétett tanulmányokat nem. Nem sokat segít ezen a bajon az, hogy a történettudományi bibliográfiában — mint erre fentebb utaltunk — szerepelnek a könyv- és könyvtártörténeti cikkek is. A teljes könyvtári, bibliográfiai, dokumentációs szakirodalom feltárása sürgető feladat.

A természettudományok, az alkalmazott- és a műszaki tudományok területén a fentiekhez hasonló, csak részben kielégítő jegyzékek is alig állanak rendelkezésünkre. Kivétel a mezőgazdaság- és orvostudomány, e két szakterület bibliográfiai ellátottsága mintaszerű.

A *Magyar mezőgazdasági bibliográfia* a teljes magyar szakirodalmat tartalmazza, a nyomtatott műveken (szakkönyvek, cikkek, nem mezőgazdasági tárgyú kiadványok mezőgazdasági vonatkozású közleményei stb.) és a sokszorosított publikációkon kívül a nem publikált anyagot, disszertációkat, intézeti jelentéseket, kutatási beszámolókat is.

Igen öröndetes fejlődést mutat az utóbbi két évben a *Magyar orvosi bibliográfia*. A régebbi kötetek tárgymutató nélkül a helyes és az orvostudománynak megfelelő szakbeosztás ellenére voltak megfélelőek (1—3. évf. 1957—1959). A 4. évfolyam tárgymutatója még nem volt egyéb a tartalomjegyzék betűrendbe szedett megismétlésénél. Azóta külön kötetben megjelent az 1—2. évf. mutatója, amely már kellő részletességgel készült. Az 5. évfolyam számos technikai újításon kívül a tárgymutatót is magában foglalja. A bibliográfia, amely figyelemmel kíséri a jegyzeteket, sokszorosított munkákat és magyar szerzők külföldi folyóiratokban megjelent cikkeit is, a tulajdonképpeni orvostudományi szakokon kívül kiterjed az orvostörténet, orvostudományi dokumentáció és könyvtárügy irodalmára is. Külön csoportban sorolja fel — tárgyukra való tekintet nélkül — a népszerű orvostudományi műveket.

A magyar földtani irodalom jegyzékét a *Földtani Közöny* közli betűrendben. Bár az anyag nem nagy (1959-ben kevesebb mint 300 cím), a tárgymutató hasznos volna.

Külön kurrens bibliográfiája van *A közlekedés magyar nyelvű szakirodalmának*, amely azonban mellőzi a magyar szerzők külföldön megjelent műveit, a könyvtári forgalomba nem került kiadványokat (vállalatok szolgálati utasításait, szabályzatait, díjzabásait, a szabványokat, középiskolai tankönyveket, egyetemi, főiskolai jegyzeteket, sokszorosított periodikákat) és az újságcikkeket. Alaptévedése a jegyzéknek, hogy külön csoportban sorolja fel az önálló munkákat és külön a cikkeket, mindkettőt lényegében azonos szakcsoportokban.

Nagy szükség volna a magyar folyóiratcímek rövidítéseit tartalmazó útmutató kiadására. Ahány bibliográfia, annyiféle rövidítés: ez a jelenlegi gyakorlat. Csak néhány példa (első helyen a Magyar Folyóiratok Repertóriumának, második helyen a közlekedési bibliográfiának rövidítései állanak): *Statiszt. Szle* ~ *Stat. Szle*; *Járműv. mezőgazd. Gépek* ~ *Járművek, Mezőgazd. Gépek*; *Mélyépt. tud. Szle* ~ *Mélyépt. tud. Szle*; *Koh. L.* ~ *Kohászati L.*; *Bány. L.* ~ *Bányászati L.*; *Magy. Tud.* ~ *Magy. Tudomány*; *Épt. és Közlek. tud. Közl.* ~ *Építés és Közl. tud. Közl.* stb.

Retrospektív bibliográfiaként indult, de második kötetétől kurrensé vált a *Hidrológiai bibliográfia* (1. köt.: 1945—1954. Bp. 1955; 2. köt.: 1955—1958. Bp. 1961), amely a Magyarországon és a magyar szerzőktől külföldön megjelent műveket gyűjti össze. Formai kifogásainkat a rövidség kedvéért mellőzzük, és csak általánosságban hívjuk fel a figyelmet arra, amit a címleírások egységességének követelményéről már elmondottunk.

A *Botanikai Közlemények*ben található *Növénytani repertórium* retrospektív bibliográfia ugyan, de mégis meg kívánunk emlékezni róla, mert remény van arra, hogy

kurrenszé alakul, vagy legalábbis rendszertelen időközönként megjelenő, nagyobb időközt felölelő bibliográfiává válik (az 1947—1950. évek anyaga az 1955. és 1956. évi 1—2. számban jelent meg, majd az 1957. 1—2. és az 1959. 1—2. számban az 1926—1950. évek anyagának kiegészítését kaptuk „Pótlás”-ként). Anyaggyűjtése széleskörű, kiterjed a magyar szerzők magyar vagy idegen nyelven akár Magyarországon, akár külföldön publikált műveire, az ismertetésekre és referátumokra is. Az óriási címanyag azonban teljesen használhatatlan, mivel semmiféle szakcsoportosítást nem alkalmaz. Egy szerzőn belül is áttekinthetetlenek a címek, mert a tipográfiai elrendezés nem megfelelő. A címléírások formai megoldása ugyancsak elhibázott. Csak egyetlen elrettentő példát idézünk: „—: A növények élete. (szerk. a Földm. Min. Szakokt. főoszt.) — *Mezőg. kis-kiadv. N. termész. soroz. 1. sz. Mezőg. Kiadó. Budapest, 1950. 1—38. (fig. 13.)*”. A sorozat címének egészen „újszerű” elhelyezése két darabra töri a címléírást; minden rövidítve van, csak a kiadás helye nem; a lapszám folyóiratait sejtet, pedig könyvről van szó; a „fig. 13” különösen feltűnő. Tegyük még hozzá, hogy éppen úgy, mint a többi szerzői név nélkül megjelent könyv és cikk, ez is a szerzői betűrend előtt szerepel a bibliográfiában, és nem címrendszór alatt az „N” betűnél. Rövidítései is egyéniek (chart = térkép, color = színes, fig. = szövegek közti rajz vagy fénykép, sep. = klny., tab. = tábla). A legmeglepőbb, hogy az előszó szerint igyekeztek figyelembe venni a vonatkozó könyvtári szabványokat, a címléírás, a bibliográfiai hivatkozás, valamint a betűrendbe sorolás szabványait. Sajnos, ezt az igyekezetet nem koronázta siker. Ha valóban sor kerül a repertórium folytatására — amint azt a *Botanikai Közlemények* ígéri —, feltétlenül több gondot kell fordítani mindezekre, elsősorban a jól átgondolt szakrendszer kiépítésére.

A fenti áttekintésből nyilvánvaló, hogy a szakbibliográfiákkal szemben ma támasztott magas követelményeknek az esetek többségében a szakbibliográfiákban publikált jegyzékek távról sem képesek eleget tenni. Különösen nem a gyűjtésnek a külföldi magyar vonatkozású anyagra való kiterjesztése tekintetében. Nem lehangoló-e, hogy az itt elemzett 24 kurrens, illetőleg retrospektív szakbibliográfia közül csak három gyűjt és regisztrál rendszeresen hungarica anyagot? Nyomatékosan szeretnénk erre felhívni a figyelmet. Egyetlen tudományág sem mondhat le a külföldi folyóiratokban, könyvekben közzétett magyar vonatkozású anyag hasznosításáról. Hogy csak egyetlen példát említsünk, vajon nem volna-e helye a magyar szakbibliográfiákban Karl Kurt KLEIN cikkének is (*Flandrensens in Siebenbürgen. Zeitschrift für Mundartforschung. 1961. 1. 43—70. 1.*)?

A hiányok pótlása (különösen a természet- és műszaki tudományok területén), a gyűjtés kiterjesztése, a módszerbeli tökéletesítés, formai egység stb. csak úgy valósítható meg, ha sikerül megteremteni a folyóiratok szerkesztői, a bibliográfiai munkát végző tudományos intézmények és tudományos, illetve szakkönyvtáraink szoros együttműködését. Ennek szükségességét és hasznos voltát jól példázza az a tény, hogy legjobb kurrens szakbibliográfiáink jelenleg azok, amelyeket szakkönyvtáraink állítanak össze és jelentetnek meg.

PÁLVÖLGYI ENDRE

A Szakbibliográfiai Munkabizottság Társadalomtudományi Szekciójának vitája az Országos Bibliográfiai Munkaértekezleten (1961. szeptember). A szekció tárgyalását már a plénum előtt bevezették azok a felszólalások (KEMÉNY G. Gábor, MEZEY László), amelyek a főreferátum bizonyos tételeivel szembehelyezkedtek. A könyvtár, elsősorban a tudományos könyvtár és a tudományos munka egymásrataltságának helyes perspektívájában

azután a vita úgy alakult, hogy a társadalomtudományi bibliográfiai munkában a szaktudományok és a könyvtárak együttműködése, mint egyedüli megoldás nyerhetett végleges megfogalmazást. A konferencia elnöksége különben a vita második napján közölte, hogy a támadott tételek a referens magánvéleményét fejezik ki.

A főreferátum plénum előtti tárgyalását már a szekcióban követte az az eszmecsere, amely SZENTMIHÁLYI János bevezető referátumához kapcsolódott. A referátum alapos lelkiismeretességgel és logikus okfejtéssel világított rá az időszerű kérdésekre.

A vita célkitűzéseivel foglalkozva SZENTMIHÁLYI megállapította, hogy a társadalomtudományi szakbibliográfiák mind mennyiségüknél, mind jellegüknél fogva különböznek a természettudományi szakbibliográfiáktól. A bibliográfiának fontos társadalmi funkciója van, összeállítójának szem előtt kell tartania, hogy kinek dolgozik. A nemzetközi anyagot feltáró kurrens magyar szakbibliográfiákkal kapcsolatban hangsúlyozta, hogy szükségesek ugyan, de nem minden területen. Igen nagy szükség van a Magyarországon fellelhető külföldi társadalomtudományi szakfolyóiratok magyar vonatkozású anyagának munkamegosztás és könyvtári együttműködés alapján való feltárására. Fontos feladat az is, hogy a magyar anyag megfelelő módon szerepeljen a nemzetközi kurrens szakbibliográfiákban. Csak ez teszi lehetővé, hogy a külföld hazánk társadalmi berendezkedéséről, történetéről és jelenéről a mi felfogásunkat tükröző felvilágosításokat kapjon. Ezt a tájékoztatást a Magyar Tudományos Akadémia intézeteinek és szakkönyvtárainknak szervezeten kell végezniük.

A szakirodalom retrospektív feltárása terén elvégzésre váró teendővel kapcsolatban SZENTMIHÁLYI bemutatta azoknak a bibliográfiai bevezetőknek a jelentőségét, amelyek kezdő kutatók, egyetemi hallgatók számára készülnek. Ha egy-egy tudományág összeállítja a maga teljes retrospektív bibliográfiáját, e bevezetések feleslegesekké válhatnak. A magyar retrospektív szakbibliográfiai tevékenység eddig csak egy-egy szaktudomány magyar irodalmának feltárására irányult, s a legtöbbször csak egy-egy meghatározott korszakot dolgozott fel. A társadalomtudományok teljes kritikai bibliográfiai feltárása mind nehezebbé és nehezebbé válik, pedig területen a nemzeti tárgyú szaktudományok bibliográfiai szintézisének elkészítése a végeél. Ez szükségszerűen az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv szervezete részévé válik.

Az összefoglaló retrospektív bibliográfiát témabibliográfiák egészítik ki, illetőleg készítik elő. A témabibliográfiák: a kutatás tárgyául szolgáló témáknak a bibliográfiai feldolgozásai a kutatók szempontjainak figyelembevételével. Tárgyválasztásuk tekintetében SZENTMIHÁLYI két negatív megállapítást tett: 1. a tervezésnél a bibliográfiát készítő intézmények nem igen vették figyelembe a célul kitűzött kutatási feladatokat; 2. a tudományos kutatómunka irányítói nem gondoskodtak annak bibliográfiai megalapozásáról. Ebből következik, hogy a témabibliográfiák mennyiségi növekedése, valamint a tárgyválasztás esetlegességének megszüntetése csak akkor remélhető, ha a bibliográfiai munka szoros kapcsolatot teremt a tudományos kutatással. Elsősorban az országos távlati kutatási terv feladatainak megoldását kell bibliográfiai munkával előmozdítani.

A referátumot követő vita résztvevői nem egy ízben tértek vissza a SZENTMIHÁLYI János gondolatmenetében szereplő kérdéseken kívül az értekezlet plénuma előtt felvetett problémákra is. Csaknem mindenki foglalkozott például a könyvtárosok és szakemberek viszonyával a bibliográfiai munkával kapcsolatban.

KOSÁRY Domokos a magyar történettudomány szakbibliográfiájának kérdéseiről szövegezt. Bemutatta, hogy a magyar történelem egészéről nemzetközi összefüggéseiben tekintve olyan hözagtalan, időrendileg folytonos, többszintű szakbibliográfiai rendszert kell kiépíteni, amely felső szinten az anyagot kritikailag, tartalmilag és a kézirat forrásokkal való viszonyában tárja fel.

NIEDERHAUSER Emil csatlakozott KOSÁRY Domokos felszólalásához, s bemutatta, hogy a tudományok mai differenciáltsága és fejlettsége mellett megfelelő színvonalú szakbibliográfiát a nagy tudományos könyvtárak egymagukban nem képesek összeállítani. Ez az illetékes tudományos intézetek feladata, ezért ez intézetek bibliográfiai osztályait megfelelő segítségekben kell részesíteni.

MEZEY László elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a bibliográfiai munka ma már nemcsak egyszerű lajstromozás; a tudományok mai színvonalának megfelelő kritikai állásfoglalást a könyvtáros önmagában, a szaktudomány kutatóinak segítségével nélkül nem adhatja meg. Sajnálatos tény, hogy könyvkiadóink lebecsülik a bibliográfiai munkát, s ezt a műfajt nehezen iktatják programjukba; pedig nyilvánvaló, hogy bibliográfia nélkül egyetlen szaktudomány fejlődése sem biztosítható.

SZABÓ György szerint a bibliográfia ügye már csak azért sem lehet a könyvtár-üggyel azonos, mert a könyvtáros ahhoz az állományhoz van kötve, amellyel dolgozik. Helytelen volna a most és a jövőben folyó munka koordinálása céljából egy újabb szervezet beiktatni; a Magyar Tudományos Akadémia irányítja az ország tudományos kutatómunkáját, s ezért ebben a kérdésben is jogosan dönt. Igen fontos feladat lenne: rábírní a kiadókat, hogy foglalkozzanak a már elkészült, illetőleg a jövőben elkészülő bibliográfiai kiadásának kérdésével.

BOR Kálmán a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének dokumentációs és világirodalmi bibliográfiai munkájáról adott tájékoztatást. Bemutatta e most folyó munka előzményeit s leglényegesebb eredményeit, terveit. A Dokumentációs Csoport s az Eötvös Könyvtár együttműködése könyvtárosok és szakemberek kooperációjának igen jó példája.

FÖLDI Tamás a közgazdaságtudomány szemszögéből szólott hozzá a felvetett kérdésekhez. A közgazdaság magyar bibliográfusainak egyelőre a szakkutatás igényeit kell felmérniök, hogy megfelelő munkát tudjanak végezni. A könyvtáros csak úgy lehet jó bibliográfus, ha kellő szaktudással rendelkezik. Igen fontos tennivaló lenne azoknak a fehér foltoknak a felszámolása, amelyek ma még a szociológia, a jog, a politika területén mutatkoznak. Össze kell hangolni az egyes tudományágakban folyó bibliográfiai munkát.

TAKÁCS József szerint a jó szakbibliográfiai elkészítéséhez könyvtárosok és szakemberek szerves együttműködésére van szükség. A fehér foltok felderítése, a távlati tudományos terv jó ismerete igen szükséges.

KEMÉNY G. Gábor felszólalásában mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy a szakbibliográfiákról és egyáltalában a bibliográfiákról szóló vitában nem lehet az elmélet és a gyakorlat kérdéseit szétválasztani. A hungaricák gyűjtésénél kooperációt kell teremtenünk a szomszéd államok kutatóival. KEMÉNY G. Gábor felszólalását a következő javaslatokkal fejezte be: „Javasolom, hogy vitassuk meg a bibliográfiai könyvkiadás és terjesztés rendezetlen ügyét. Javasolom, hogy a kurrens és retrospektív bibliográfia kérdésében az OSzK kezdeményezésével tudományos bizottság alakuljon.”

SÁNDOR István a néprajzi bibliográfia óriási területére s ennek következtében komplex módszereire hivatkozva hangsúlyozta a társadalmi szakbibliográfiai együttműködésének fontosságát. Ennek érdekében külön értekezlet összehívását javasolta. Fontosnak tartja azt a segítséget, amelyet a nemzeti s a tájbibliográfiai szakbibliográfiának nyújthatnak.

NAGY Lajos a jogi szakbibliográfiai jelentőségét emelte ki. A jogi bibliográfia az egész államszervezési munkát volna hivatva megjavítani; a mindennapi jogalkotás munkáját kell elősegítenie.

BOGDÁN István a levéltári bibliográfia eddig elvégzett munkálatairól beszélt. KOSÁRY Domokos javaslatára utalva, illetőleg vele vitatkozva annak a nézetének adott

kifejezést, hogy a kiadott és kiadatlan anyag viszonyát mindaddig nehéz pontosan meghatározni, amíg komoly levéltári dokumentáció nem jön létre.

MARÓT Miklós a fehér foltok felszámolásának szükségéről beszélt. A témabibliográfiák terén nagy még nálunk az anarchia. Szükséges az összehangolás. A lengyelek ezt úgy oldják meg, hogy szaklapjukban közlik az egyes könyvtárakban elkészített témabibliográfiák jegyzékét. A fiatal könyvtárosokban anyagi ösztönzéssel is kedvet kell teremteni a bibliográfiai munka iránt.

JAKABFFY Imre szerint nem lehet minden nemzetközi tárgyú bibliográfiát nemzetközi szervekre bízni. A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiáját a magyar szaktudomány kutatói állították össze.

DAJNYI Dezső hangsúlyozta, hogy a szakbibliográfiákat szervezettebben, az egyes szakmákat koordinálva kell összeállítani; fel kell számolni azokat a szervezeti hibákat, amelyek ma még nem teszik a megfelelő színvonalú munkát lehetővé. Pusztán lajstromozó bibliográfiával nem tudunk a kutatók segítségére sietni, elemző bibliográfiák kiadására van szükség.

RÓZSA György felszólalásában helytelenítette, hogy az elhangzott referátumok túlzott mértékben állították a könyvtárakat figyelmük középpontjába. A bibliográfiákat a kutatók igényeinek felmérése alapján kell elkészíteni. Magyarországon 700 kutatóhely van, ahol 14 000 fő foglalkozik tudományos munkával. A nemzeti jövedelem 1%-a, az állami költségvetés 2%-a megy tudományos kutatásra. Ezekhez kell nekünk a munkánkat viszonyítanunk. Tudnunk kell, hogy milyen kutatóhelyek vannak, hogy van egy távlati tudományos terv, el kell oda jutnunk, hogy a kutató szervekkel közösen tárgyaljuk meg a bibliográfia kérdéseit. A bibliográfiai munkát dokumentáció nélkül nem lehet megoldani. A kutatás és a tájékoztatás viszonyát külön értekezleten kellene tisztázni.

KOSÁRY Domokos BOGDÁN István felszólalására reagálva hangsúlyozta, hogy a kéziratok anyag és a bibliográfia kapcsolatának megteremtése nehéz, de nem megvalósíthatatlan feladat.

HAJDÚ Elemérné annak a kívánságának adott kifejezést, hogy kutatóinkat hazai kiadású, magyar nyelvű összeállításokkal kell a külföldi szakirodalom eredményeiről tájékoztatnunk, mert a külföldi kiadványok erre nem alkalmasak. A mi kutatóink és gyakorlati szakembereink sem nyelvtudásban, sem valutáris vonalon nem állnak azon a szinten, hogy külföldi szakbibliográfiákhoz hozzájussanak. Ezeknél az összeállításoknál a felmerülő igényekre kell tekintettel lenni.

ZIBOLEN Endre azt a reményét tolmácsolta az értekezlet előtt, hogy az nemcsak reprezentatív megnyilatkozás lesz, hanem alapja annak az együttműködésnek, amely a szakbibliográfiák hazai művelőinek munkáját koordinálhatná. Ez azonban ne jelentsen túlságosan sok megkötést az ezután elvégzendő munka szempontjából.

PETHES Iván szerint a művészeti, főleg a zenei szakbibliográfia a társadalomtudományos szakbibliográfiák mostohagyereke. A zenetudománynak még csak van gazdája, de a zeneirodalomnak nincs. Javasolta, hogy a munkabizottság teremtsen meg a kapcsolatot a Magyar Tudományos Akadémia zenei szakbizottságával, hogy az vegye távlati tudományos tervébe a magyar zenetudományi retrospektív bibliográfia megvalósítását.

VÉRTESE O. András javasolta, hogy egyelőre legalább minden akadémiai folyóiratban legyen összefoglalás bizonyos terjedelmű cikkek mellett. Magasabb követelmény lenne, ha azt is megkívnánk, hogy az érintett tudományzakok decimális számait is tüntessék fel. Nem volna elképzelhetetlen, ha elsőnek ezt a *Magyar Könyvszemle* tenné meg.

POLÓNYI Péter a több helyen folyó világirodalmi dokumentáció koordinálásának szükségességéről beszélt. Szükség lenne arra, hogy az egyes könyvtárak dokumentációs munkája ismertebbé váljék.

A vita anyaga alapján az erre a célra kiküldött külön albizottság fogalmazta meg a Szakbibliográfiai Munkabizottság Társadalomtudományi Szekciójának ajánlásait.

SZIKLAY LÁSZLÓ

A Szovjetunió nyelveinek átírási kérdéseiből. A *Magyar Könyvszemle* 1961. évi második számában két cikk (MOLNÁR Nándor: *Adalékok a nem szláv cirillbetűs szavak címátírásához* és DEZSŐ László: *A cirillbetűs címek átírásának néhány kérdése*) foglalkozik a könyvtári gyakorlatban oly fontos translitterációs problémával. Mindkét cikkíró a cirillbetűket használó nyelvekkel foglalkozik — függetlenül attól, hogy milyen államhatárok közt használják a vizsgált nyelveket: ez helyes, szakszerű eljárás, hiszen a translitteráció kérdése teljesen független attól, hogy a Szovjetunió határai közt használatos baskir, ukrán vagy e határokon kívül használatos mongol, bolgár szavakat kell-e átírni. Kétségtelen, hogy a cikkekben felvetett problémák túlnyomórészt szovjet népek nyelveire vonatkoznak (könyvtárainkban, a tudományok bármely ágában éppen a szovjet művek száma emelkedett az utóbbi években), másfelől azonban a Szovjetunióban nemcsak cirillbetűt használó nyelvek vannak: nem árt tehát *más aspektusból is* szemügyre venni a translitteráció problémáját. *A Szovjetunió nyelveinek írásrendszereiről* és az ezeknek átírásával kapcsolatos, de az említett cikkekben fel nem vetett néhány problémáról kívánunk szólni.

A Szovjetunióban öt írásrendszer használatos; a cirill, a latin, a grúz, az örmény és a héber.

Cirillbetűket használnak régtől fogva az orosz, ukrán és belorussz nyelvben. A moldován nyelv, mint a román általában, valamikor a pravoszláv vallás hatása alatt cirillbetűket használt, a román államhatárok között a latin írás került használatba, ámde az autonóm köztársaságból alakult Moldován Szovjet Szocialista Köztársaságban megőrizték a cirill írást. (Könyvtárosnak nem árt ismernie ezt a történeti utat, mert kezébe kerülhet a Román Népköztársaságban latin betűkkel, a Moldován SzSzK-ban pedig cirillbetűkkel nyomtatott azonos mű, s a fentiekből kiderül, hogy nem fordításról, hanem ugyanannak a szövegnek egyszer latinbetűs, másszor cirillbetűs kiadásáról van szó.) A Szovjetunió nyelveinek túlnyomó többsége (főként a korábban arab írást használó nyelvek csoportja) a húszas években, részben a harmincas évek elején latin írásra tért át, majd 1937-ben ezeknek is kidolgozták cirillbetűs rendszerét (az elv az volt, hogy az oroszhoz hasonló hangokat a megfelelő orosz betűvel, az oroszban meg nem levő hangokat pedig diakritikus jelekkel vagy sajátos betűkkel jelöljék). Tehát pl. ugyanaz az azerbajdzsáni könyv megjelenhetett 1925-ben arab, 1935-ben latin, 1945-ben pedig cirill írással s mindhárom esetben azonos szöveggel. Az abház nyelv éppenséggel négy stádiumon ment keresztül: 1924-ben cirillbetűkkel, 1924-től 1937-ig latin betűkkel, azután egy ideig grúz betűkkel, majd ismét cirillbetűkkel írták.

Latinbetűs írásuk van a balti népeknek — észteknek, letteknek és litvánoknak — és természetesen latin betűkkel nyomják a Kárpáton-túli magyar szerzők műveit is.

Külön írásrendszerük van a grúzoknak és külön az örményeknek; a jiddis nyelvű kiadványokat héber betűkkel nyomják.

A Szovjetunió nem cirillbetűt használó nyelveinek átírásánál translitterációs problémák mutatkoznak a lett és az örmény nyelv esetében.

A lett nyelv latinírású lévén, látszólag nem okozhat problémát, hiszen itt tulajdonképpen nincs is szó átírásról. És mégis felmerül egy megoldatlan kérdés, amely általt

válík átírási jellegűvé, hogy a lett neveket és címeket igen sokszor az oroszban, cirillbetűs átíráson keresztül ismerjük meg. A lett nyelv sajátossága, hogy a hímnemű szavak alanyesetének ragja van: *-s*. Ez annyira szigorú nyelvtani szabály, hogy a lett szövegekben még az idegen nevek is megkapják a ragot, pl. az ismert francia filmszínész neve lett moziplakáton: Harrys BAURS. A hímnemű alanyeset-rag egyáltalán nem újság azoknak, akik latinul tanultak (vö. HORATIUS, AUGUSTUS, ROMULUS, CATULLUS — bár voltak más végződésű nevek is, mint CAESAR, CICERO, AGRICOLA stb.). Mármost a legtöbb modern nyelvben szokássá vált, hogy az *-us* végű latin neveket megcsonkítva emlegetik — nyilván abból a megfontolásból kiindulva, hogy saját nyelvük nem ismeri a nominativus-rag fogalmát. Így lett pl. HORATIUSBÓL a németben HORAZ, a franciában HORACE, az oroszban pedig Гоpаций (az olasz ORAZIO nem rag-elhagyás, hanem olaszosítás). Egy időben, a nyugati minták hatására, a magyarban is ez volt a szokás, s jól lehet megszűnt, emlékéét őrzi BERZSENYI verse („... Horáccal fested a mezőt”. *Vükovics Mihályhoz* — bár egy másik versének ezt a címet adta BERZSENYI: *Horatiushoz*). Mai helyesírásunk azonban nem engedi meg ezt a névcsonkítást a latin és görög neveknél — következésképpen megengedhetetlen a teljesen azonos elv szerint alanyraggal ellátott hímnemű lett neveknél is. Csakhogy a gyakorlatban a lett neveket túlnyomórészt nem eredeti szövegből, hanem oroszból írják át, márpedig az oroszban az a szokás alakult ki, hogy a mássalhangzó után álló lett *-s* alanyragot elhagyják. A magánhangzó utáni ragot meghagyják (pl. RAINIS, Vilis LACIS, GRIGULIS írók nevében), olykor a mássalhangzó utáni *-s* alanyragot is (pl. Daugavpils, Krustpils városnevekben), de legtöbbször mégis elmarad (pl. UPITS, GROTS, SUDRABKALNS írók nevéből). Ennek folytán az oroszból fordított lett művek szerzőinek vagy orosz könyvjegyzékekből, bibliográfiákból kiírt lett tulajdonneveknek írásában igen gyakori az *-s* alanyrag elhagyása, ami egyfelől következetlenség (mert bizonyos esetekben — láttuk — a rag megmarad), másfelől ellentétben áll mai helyesírásunk elveivel. (Az orosz átírás következetlensége folytán ugyanabban a bibliográfiában ugyanaz a név vegyesen UPIT és UPITS formában szerepel.¹)

A lett nevek írásában nálunk mutatkozó következetlenséget és hibákat csak úgy lehet kiküszöbölni, ha e nevek írásánál — főként a könyvtári katalogizálás alkalmával — lett nyelvű szövegek, bibliográfiák segítségével esetről esetre megállapítjuk az eredeti írásmódot, és nem bízunk magunkat az orosz átírásra. Fontos volna, hogy a kiadó és folyóiratok szerkesztői is a lehetőséghez képest megpróbálják a nevek eredeti írásmódját megállapítani.

Az örmény nyelvnek saját ősi — történetileg a IV. századig visszanyúló, mai formájában a XVII. század folyamán kialakult — írása van. Transzlitterálása semmi problémát sem okozna, ámde az örménység több mint ezer évig saját állam nélkül, szét-szóratva élt, s tömörebb egységben megmaradt tömbjei is két részre, a „nyugati” és „keleti” örménységre oszlottak; e két külön csoportnál azután az idők folyamán az egyformán írt betűknek két különböző ejtése alakult ki. Így pl. a keleti örmények a *բ* betűt *b*-nek, a *պ* betűt pedig *p*-nek ejtik, a nyugati örmények kiejtésében viszont mindkét betű egyformán *p*-nek hangzik, és hasonló az eset több más betűnél is. A transzlitterációs probléma ott jelentkezik, hogy az örmény nyelv magyar átírása szabályozva nem lévén, sok esetben a hangzás dönti el az írást, márpedig ugyanaz a név keleti örmény szájban БАВКЕННАK, nyugati örmény szájban viszont ПАРКЕННАK hangzik. Hazánkban 1887-től 1907-ig *Arménia* címmel folyóirat jelent meg, szerkesztői többnyire olyan magyar örmények voltak, akik a magyar és az örmény nyelvet egyformán jól beszélték, s még

¹ СТАРЦЕВ, И. И.: *Художественная литература народов СССР 1934—1954*, Москва, 1957. 333. l.

ilyen szakértők szerkesztésében is gyakori eset volt, hogy ugyanaz a név két különböző formában szerepelt (pl. BESIGHTASLJAN — PESIKTASLJAN). Az átírás egysége multhatatlanul szükséges, ez azonban inkább csak retrospektív műveknek — katalógusoknak, bibliográfiáknak, tanulmányoknak — jelent problémát, mert a ma átírt örmény neveket (akár eredetiből, akár orosz átíráson keresztül kerülnek hozzánk) általában egységesen, a keleti örmény kiejtésnek megfelelően transzkribáljuk, márpedig ez a pontosabb, translitterálásnak alkalmasabb átírási rendszer, mert a keleti örménység, amint láttuk, a különböző betűket különbözőképp ejti.

Az oroszon keresztül hozzánk érkező örmény nevek írásában azonban egy másik nehézség mutatkozik. A ζ hangértéke az örményben ugyanaz, mint a magyarban — *h* — az oroszból azonban hiányzik. Pl. a HOVHANESZJAN nevet az orosz kiejteni nem tudja, s ezért így is írja: Ованесян. Ha mármost ezt a nevet orosz forrásból vesszük át, gépiesen OVANESZJAN-nak írjuk, míg hogyha ugyanez a név eredeti, örmény forrásból, közvetlenül kerül hozzánk, akkor természetesen HOVHANESZJAN formában fogjuk leírni. Ez a következetlenség is hiba, és félreértésekre vezethet. Kiküszöbölésére ezúttal is csak azt ajánlhatjuk, hogy a lehetőséghez képest igyekezzünk mindig az eredeti nyelvből, közvetítés nélkül translitterálni.

A nem szláv cirillbetűs nyelvek szavainak átírásáról írt cikkünk elején idézett cikkében MOLNÁR Nándor a szovjet népek nyelvei közül példaként a baskir nyelv szavainak magyar átírását elemezi, s erre vonatkozóan tesz megszívlelendő javaslatokat. A baskir azonban csak egyike a Szovjetunió igen nagyszámú nyelveinek; valamennyire átírási szabályt adni ma még megoldhatatlan feladatnak látszik, annál is inkább, mint-hogy — tudomásunk szerint — még magában a Szovjetunióban sem jelent meg olyan mű, amely valamennyi szovjet nép nyelvének betűrendszerét és a hangértékeknek legalább megközelítő jelzését tartalmazná, márpedig ahhoz, hogy szabályrendszert felállíthassunk, a betűk írásának és hangértékének teljes táblázatára volna szükség. Ámde ha rendelkezésünkre állana is a Szovjetunió valamennyi nyelvének teljes és a hangértékeket is jelző ábécéje, az ebből nyelvenként és betűnként megállapított átírási szabályoknak csak tudományos hasznuk lehetne, gyakorlati azonban semmiképpen sem. Ugyanis a nyelveknek s a nyelveken belül a betűknek olyan tömege állana előttünk, hogy azoknak áttekintése a gyakorlati könyvtári vagy bibliográfiai munkában teljességgel lehetetlen volna. Egy más célú, teljességre nem törekvő és a betűk hangértékét nem tartalmazó szovjet kézikönyv² a Szovjetunió népeinek 63 nyelvéből ad szövegmintákat, s ezekben a nyelvekben az orosz nyelv 33 betűjén kívül 61 különféle egyéb betűjelzés található! Például az abház ábécé 58 betűs, s ezek közt a cirill jelek és azok összetételei mellett 14 különleges betűjel (pl. ζ) található; az *e* betű 14 különböző (azerbajdzsáni, baskir, burját, jakut, kalmük, kazáh, kazimi-hanti, kirgiz, mongol, tatár, turkmén, tuvai, ujur és vahovi-hanti) nyelvben is előfordul. Hogy hangértéke mind a 14 nyelvben egyforma-e, azt csak *e* nyelvek valamennyiét ismerő nyelvész mondhatná meg, de nem látszik valószínűnek.

Ha mindenképpen szabályozni kívánnók a Szovjetunió nem szláv cirillbetűs nyelveinek magyar átírását, akkor az egyetlen — legalább kis mértékben gyakorlati hasznú — eljárás az lenne, hogy a *transzkripciót teljesen mellőzve és nem nyelvenként, hanem betűnként* állapítanók meg a különféle betűjelek magyar betűértékét.

Addig azonban, amíg nem áll rendelkezésünkre a Szovjetunió valamennyi nyelvének írását tartalmazó mű, legfeljebb az egy-két nyelvvel külön foglalkozó szakmunkákban törekedhetünk pontosan translitterált vagy transzkribált magyar szóképre —

² Гиляревский, Р. С. — Гривнин, В. С.. *Определитель языков мира по письменностям*. Издание второе. Москва, 1961.

a gyakorlati munkában (a könyvtárakban, katalógusokban, bibliográfiákban) azonban csakis azt az egyszerűbb, kényelmesebb módszert kell követnünk, hogy a cirillbetűs nyelvek oroszra átirrt szóképét translitteráljuk meglevő szabványunk előírásai szerint. Így előfordulhatnak apróbb következtelenségek (pl. ha különböző orosz források különbözőképpen írják át ugyanazt a nem-orosz szót), de az ilyenek száma minimális lesz, s a könnyen alkalmazható szabályszerűség gyakorlati hasznosságával szemben csak elenyésző hibaforrást fog jelenteni.

RADÓ GYÖRGY

Az ETO legújabb fejlesztése a 91-es szakban. A földrajzi fogalmak teljesebb kifejezési lehetősége. Az ETO-t gyakran éri bírálat, hogy nem tart lépést a tudomány haladásával, így egyes szakok felosztása nem felel meg az illető tudomány mai színvonalának. Ennek oka részben a rendszerben és annak helyenként még hiányos kiépítésében rejlik, részben abban, hogy új, fejlődő tudományok helyét nem könnyű benne konkrétan kijelölni. Egyes szakok átdolgozása és bővítése mindig az illető tudománynak a kor színvonalára emelt felosztását célozza. Ha olyan szerencsés a helyzet, hogy az illető szakban van még elegendő főtáblázati hely új fogalmak, új területek besorolására, ez mindig nagy nyereség a szóban forgó tudományág kutatói számára és a könyvtáros dokumentáló munkája szempontjából is, mivel korszerű csoportosításban, megfelelő jelzetekkel jelölve tudja feltárni anyagát.

A 91-es főosztálynál is ez a helyzet. A földrajz eddigi rendszerezése, felosztása és elhatárolása már nem felelt meg a modern követelményeknek. A földrajztudomány már régen kilépett a megfigyelő és leíró természettudományok köréből: oknyomozó, értékelő, komplex tudománnyá nőtt. Analízis útján részterületek megismerésére is törekszik, ezért a természet- és társadalomtudományok számos ágát használja fel kutatásaiban. Ennek kifejezése a 91-es rendszerbeli helyén eddig nem volt olyan mértékben lehetséges, mint az új átdolgozás és bővítés révén most lett. Miután a 91-es szak módosított táblázatainak meglehetősen részletes ismertetése már megjelent (VEREDY Gyula: *A könyvtári osztályozás újabb kérdései különös tekintettel a tizedes rendszer fejlődésére*. 2. kieg. bőv. kiad. Bp. 1961. 67—70. l.), itt inkább csak arra szorítkozunk, hogy az új bővítés és átdolgozás jelentőségét könyvtári dokumentációs és szakozó munkánk szempontjából értékeljük.

A legnagyobb jelentőségű változtatás kétségtelenül a 911.2./3 geofaktorális földrajz beiktatása, amely 911.2 fiziogeográfia és 911.3 kultúrgeográfia csoportra oszlik. A természeti földrajzot, ha az külön témaként szerepelt, eddig csak az 55-ös szakon belül tudtuk kifejezni, tehát egy igen messzeeső szakban. Most főtáblázati jelzettel szervesen belekerül minden természeti földrajzi mű is a 91-es szakba is, részben viszonyítással (pl. 911.2.: 551.4 *geomorfológia*).

A kultúr földrajznak egyáltalában nem volt megfelelő jelzete; most a kultúrtáji tényező földrajza a 911.3 főtáblázati számmal egyszerűen, illetve a speciális részterületekkel viszonyítva kifejezhető (pl. 911.3 : 656 *közlekedésföldrajz*).

Az egyetemes földrajz elnevezés alatt a legújabb tájtypus-kutatások, a tér egyedi formaelemzéseit tárgyaló művek, valamint a földrajz gyakorlati alkalmazása nyernek elhelyezést 911.5/9 jelzetekkel jelölve. Viszonylag rövid jelzetekkel a földrajztudomány kibontakozó ismeretágait is jól kifejezhetjük (pl. 911.9:711.4 *várostervezés földrajza*).

Alapvetően érvényes, hogy minden földrajzi munka 91...-es jelzetet kapjon és a főosztályba bekerüljön; ezzel szemben egy bizonyos kérdés meghatározott területtel kapcsolatban az illető tárgy alá kerül földrajzi közös alosztással (pl. *Magyarország mezőgazdasága* 63(439), de ha a mű földrajzi jellege is kidomborodik, akkor a tájföldrajzi helyre is bekerül (pl. *a Duna—Tiszaköze mezőgazdasági földrajza* 914.391.5 : 63).

A 91-es szak újratagolásánál az a reform legfőbb célja, hogy a térbeli terület földrajzi irodalmát világosan elkülönítse a területi vonatkozású, de nem földrajzi művektől.

A 911.2 és a 911.3 főtáblázati számok alatt az összes országok természeti, illetve kultúrföldrajzát összefoglalhatjuk [pl. 911.2(438) *Lengyelország természeti földrajza*, 911.2(47) *Szovjetunió természeti földrajza*, 911.3(439) *Magyarország kultúrföldrajza*, 911.3(51) *Kína kultúrföldrajza*], illetve ha egy bizonyos részletkérdésről van szó, akkor a speciális tárgykörhöz is besoroljuk [pl. 911.2 : 551.58(437) *Csehszlovákia klimatológiai földrajza*, 911.3 : 656(47) *Szovjetunió közlekedésföldrajza*, 911.3 : 943.9 *Magyarország történeti földrajza*].

Másrészt megvan a lehetősége annak — különösen szakkönyvtár esetében —, hogy az egyes országok különböző részletkérdéseit az illető tájféldrajz alatt is összegyűjtsük (pl. 914.7 : 38 *Szovjetunió kereskedelmi földrajza*, 914.7 : 656 *Szovjetunió közlekedésföldrajza* stb.).

Ha van földrajzi katalógusunk a földrajzi közös alosztások és ezen belül az ETO fogalmak sorrendjében, akkor az egyedi országjelzetnél [pl. (439), (47)] utalhatunk a tájféldrajzi jelzetre (914.39, 914.7).

A 911.2/3 és a 911.5/9 kiépítés szerves összefüggésben áll a földrajztudomány mai felosztásával; az ilyen tagolású műveket eddig nem lehetett megfelelően szakozni, és így a kutatás és dokumentálás számára szinte elvesztek. Miután a művek tartalmi feltárására vonatkozó igény meglehetősen megnövekedett, érdemes megvizsgálni, hogyan viszonyulnak könyvtáraink az új átdolgozáshoz? Bizonyára többen féltik katalógusuk rendjét, és visszariadnak a fennálló rend megbontásától; mások, ha elvileg értékelik és el is fogadják az új változtatásokat, az újraszakozás költségei rendkívüli módon befolyásolják melléállásukat. Viszont egy régi rendszer, ha egészében nem is, de részleteiben korszerűvé tétele nem éri-e meg a költséget és fáradságot? Ugyanezek a problémák napirenden vannak külföldi könyvtárakban is. (Vö. *Könyvtártudományi kutatások. A Library Trends c. folyóirat szemléje*. Bp. 1961. 97—98. l.)

Miután a dokumentáció világszerte mind nagyobb mértékben veszi igénybe a ETO-rendszert, a dokumentáció céljait is nagy mértékben elősegíti, hogy a földrajztudomány legmodernebb irányai és kutatási területei megfelelő helyet kaptak az új átdolgozásban, és az eddig széthulló anyag egy helyen található.

P. NAGY LEOPOLDINA

HIREK

Dr. Scheiber Mária (1898—1961). A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár SCHEIBER Mária személyében egy nagykultúrájú, példás szorgalmú munkatársát gyászolja.

Már egyetemi tanulmányai idején eljegyezte magát a művészettörténelemmel, amelyhez haláláig hű maradt. Fiatalabb éveiben sokat utazott, sorra látogatta a külföldi múzeumokat, hogy ismereteit gazdagítsa. Utazásairól előadásokban, cikkekben számolt be, rendszeresen pedig középiskolai tanársága során adta tovább gazdag tudását; művészettörténeti tankönyvet is állított össze leányiskolák számára. A felszabadulás után a Szabó Ervin Könyvtár kötelékébe lépett. Itt a vezetésére bí-

zott különgyűjtemények közül a nagyértékű könyvritkaság-gyűjtemény gazdag képzőművészeti anyaga különösen a szívéhez nőtt. Munkatársait szívesen és lelkesen tanította a szép ismeretere és élvezésére, a könyvtár művészettörténeti kiállításait pedig tanácsaival, bibliográfia összeállításával segítette. Könyvismertetései, tanulmányai (*Az olasz renaissance hatása a magyarországi könyvművészetre, A klasszicizmus korának magyar könyvművészete* stb.) gyakran jelentek meg a szakfolyóiratokban; a rádióban is szívesen tartott ilyen jellegű előadásokat.

Nem kevésbé viselte szívén a gondjaira bízott másik nagy különgyűjtemény, a